

ARXEOLÖGİYA VƏ ETNOQRAFİYA

UOT 902

TOĞRUL XƏLİLOV

NAXÇIVAN ABİDƏLƏRİNİN YAXIN ŞƏRQ PARALELLƏRİ

Azərbaycan arxeologiyasında ən aktual və maraqlı məsələlərdən biri Naxçıvandakı arxeoloji abidələrin Yaxın Şərqi mədəniyyəti ilə bağlılığını öyrənmək təşkil edir. Qeyd olunan problemin tədqiq olunmasında onlardan əldə olunmuş arxeoloji materiallar mühüm yer tutur. Məqalədə Naxçıvandakı arxeoloji abidələr tədqiq edilmişdir. Onlardan aşkar olunan arxeoloji materialların Yaxın Şərqi ölkələrindəki abidələrin maddi-mədəniyyət nümunələri ilə müqayisəni aparılmışdır. Tədqiqat zamanı Naxçıvandakı arxeoloji abidələrini Yaxın Şərqi mədəniyyəti ilə bağlılığı müəyyən edilmişdir.

Açar sözlər: Naxçıvan, arxeoloji abidələr, Yaxın Şərqi, boyalı gil qablar, şəhər mədəniyyəti.

Azərbaycan arxeologiyasında aktual olan və elmi əhəmiyyət daşıyan məsələlərdən biri Naxçıvandakı arxeoloji abidələrin Yaxın Şərqi mədəniyyəti ilə bağlılığını öyrənmək təşkil edir. Naxçıvan Muxtar Respublikasının ərazisindəki arxeoloji abidələrdə bununla bağlı xeyli arxeoloji material aşkar olunmuşdur. Onlar haqqında ayrı-ayrı məqalələrdə, hesabatlarda məlumatlar verilsə də, qeyd olunan məsələ ayrıca tədqiqat obyektinə olmamış, kompleks şəkildə öyrənilməmişdir. Buna görə də, bu mövzu təəssüf ki, tədqiqata cəlb edilmişdir.

Naxçıvan Muxtar Respublikasının ərazisindəki arxeoloji abidələrdə aşkar olunan artefaktları sistemli şəkildə öyrənərkən məlum olur ki, qədim dövrlərdən bu bölgənin insanların Yaxın Şərqi ölkələri ilə, mədəni-iqtisadi əlaqələri olmuşdur. Mədəni-iqtisadi əlaqələrin təsiri nəticəsində Naxçıvan abidələrində Yaxın Şərqi mədəniyyəti ilə yaxın bənzərlik təşkil edən xeyli maddi-mədəniyyət nümunələri aşkar olunmuşdur. Fikrimizi əsaslandırmaq üçün I Kəltəpə abidəsinin Enolit dövrü təbəqəsində qeydə alınmış Ubeyd mədəniyyəti üçün xarakterik olan boyalı qabları, firuzə, nikel qarışığı olan biz və digər maddi mədəniyyət nümunələrini nümunə göstərmək olar. Abidədən əldə olunmuş Ubeyd mədəniyyətinə aid keramikalardan ikisini çölmək tipli bütöv qab təşkil etmişdir. On üç ədəd keramika isə gil qabların qarışığından ibarət olmuşdur [16, s. 72]. Çölməklərin hər ikisi özünəməxsus xarakterik xüsusiyyəti ilə fərqlənir. Onlardan biri narın qum qarışığı olan gildən hazırlanaraq qırmızı rəngdə yaxşı bişirilmişdir. Boğazı qırmızı rənglə örtülmüş, üzəri qəhvəyi rənglə üfüqi paralel xətlərin arasında çəkilmiş şaquli xətlərlə naxışlanmışdır. Digər çölmək sarı rəngdə bişirilən, üzərinə qara rəng çəkilmişdir. Aşkar olunmuş çölməklərin hər ikisinin yaxın bənzərləri Cənubi Qafqazdakı Enolit dövrü abidələri ilə yanaşı olaraq [19, s. 50], Van gölü ətrafındakı Tilkitəpə [20, s. 104], Urmiya hövzəsindəki Dalmatəpə, Pijdalitəpə [6, s. 32] abidələrində də, qeydə alınmışdır.

II Kəltəpə yaşayış yerinin Orta Tunc dövrünə aid Narınqalası tikinti planına, memarlıq xüsusiyyətlərinə və mühtəşəmliyinə görə Yaxın Şərqi bir sıra qədim şəhərləri ilə bənzərlik təşkil edir. İyerixon (Fələstin) (e.ə. III-II minilliklər), Ur (İkiçayarası) (e.ə. III minillik-VI əsr), Xafəci (İkiçayarası), Kaxemiş (Kiçik Asiya) (e.ə. XX-VII əsrlər) və digər şəhərləri, qalaları buna nümunə göstərmək olar. I Kəltəpə abidəsindəki dairəvi planlı binalar tikinti

xüsusiyyətinə görə Təbriz yaxınlığındakı Yanıqtəpə, Urmiyadakı Göytəpə yaşayış yeri ilə, Şimali Mesopotamiyanın Arpaçı və Govurtəpə abidələri ilə oxşarlıq təşkil edir.

Naxçıvanın Kür-Araz mədəniyyəti arxeoloji abidələrindən (I Maxta, I Kültəpə, II Kültəpə və s.) [25, şəkil 26, 4, şəkil 31, 3-4] aşkar olunmuş hündür dabanlı vazalar, silindrik formalı çıxıntısı olan kasalar, spiral şəkilli ornamentli qablar da, Yaxın Şərqi mədəniyyəti ilə bağlılıq təşkil edir. Spiral şəkilli ornamentlərlə naxışlanmış qablar Ön Asiya, Şərqi Anadolu abidələrindən xeyli miqdarda tapılmışdır. Bu cür ornamentli qabların qədim nümunələrinə Göytəpə abidəsində təsadüf olunmuşdur [5, s. 52]. Üzərində quş təsviri çəkilmiş gil qabların yaxın bənzərləri Havtantəpədə qeydə alınmışdır (şəkil 1, 9, 11).

Naxçıvanın Orta, Son Tunc-Erkən Dəmir dövrü abidələrindən əldə olunmuş üzərində həndəsi, zoomorf ornamentlərlə naxışlar çəkilmiş küpə, kasa, çölmək, çaynik tipli qablarda, silindrik formalı möhürlərdə, şüşə muncuqlarda, "Cupraea", "Dentalium" tipli balıq qulaqlarında, üzəri göy şirlə örtülmüş pastadan hazırlanmış muncuqlarda və digər maddi mədəniyyət nümunələrində də, Yaxın Şərqi mədəniyyəti ilə paralelliyin, bənzərliyin olduğunu müşahidə etmək mümkündür. Fikrimizi əsaslandırmaq üçün mənbələrə nəzər salsaq görərik ki, I Kültəpə, II Kültəpə, Qızılburun abidələrində aşkar olunmuş zoomorf ornamentli boyalı qabların yaxın bənzərləri Urmiya ətrafındakı arxeoloji abidələrdə qeydə alınmışdır. Çaynik tipli qablar Naxçıvan və Azərbaycanın digər bölgələri ilə yanaşı Urmiya zonasında daha geniş yayılmışdır [14, s. 47-49]. Culfə nekropolundan əldə olunmuş Son Tunc-Erkən Dəmir dövrünə aid həndəsi ornamentli kasalardan birinin üzərindəki ornament Tel Mağzəliyyə (İkicayarası) abidəsindən aşkar olunmuş keramika məmulatının üzərindəki ornamentlə yaxın bənzərlik təşkil edir [21, s. 487]. Hər iki abidədən aşkar olunmuş keramika məmulatının üzərində bucaq formalı həndəsi naxış svastik formasında verilmişdir (şəkil 1, 1,3). Üzəri göy şirlə örtülmüş pastalar, şüşədən, "Cupraea", "Dentalium" tipli balıq qulaqlarından hazırlanmış muncuqlar Sarıdərə, Kolanı [4, şəkil 16, 23-31; şəkil 33, 5-9], Şahtaxtı, Qızılburun, Dəmyələr [11, s. 114-118] və b. abidələrdə aşkar olunmuşdur. "Cupraea" tipli balıq qulağının Hind okeanından gətirildiyi və onlardan pul vahidi kimi istifadə edilməsi [6, s. 162], "Dentalium" tipli balıq qulağının Van gölü hövzəsindən gətirilməsi haqqında da, mənbələrdə müxtəlif fikirlər vardır [26, s. 89]. Üzəri göy şirlə örtülmüş pasta muncuqların Azərbaycana Ön Asiya ilə yanaşı, həm də, Misirdən gətirildiyi qeyd edilmişdir [18, s. 55].

Şüşənin ilk dəfə harada istehsal edilməsi də, tədqiqat obyektinə olmuş, bununla bağlı müxtəlif fikirlər irəli sürülmüşdür. Tədqiqatçıların bəziləri onun ilk vətəninin Misir, bir qismi isə Babilistan olduğunu qeyd etmişdir. Ən qədim şüşə nümunəsi Misirdə, ilk şüşə əridilən kürə isə Şərqi Fələstində aşkar edilmişdir. Şərqi Fələstindəki şüşə əridilən kürənin e.ə. III minilliyə aid olduğu ehtimal olunmuşdur.

Misirdən tapılan şüşə nümunəsi e.ə. IV-I minilliyə aid ehtimallarda aparılan arxeoloji qazıntılar zamanı üzə çıxmışdır. Onun Misirin özündə istehsal olunduğu və ya gətirilmə olması da, dəqiqləşdirilməmişdir. Lakin, e.ə. 2800-ci ildə bu ərazidə rəngli şirdən (qlazurdan) istifadə edildiyi qeyd edilmişdir. 1891-1892-ci illərdə Misirdə arxeoloji qazıntılar aparılan F.Petriyə görə ən qədim şüşə istehsalı mərkəzi Mesopotamiyanın şimal hissəsi olsa da, onun Qafqazda Misirdən də, qabaq istehsal olunduğunu ehtimal etmək olar [9, s. 74-75]. Qafqazda şüşənin qədim zamanlardan istehsal olunduğunu sübut edəcək faktlar hələlik aşkar olunmasa da, onun istehsalında istifadə olunan kömür ağacları (palıd, vələs və b.), soda yataqları və şüşə qumu Xəzər sahilində, Xırdalanda, Qarabağda və Azərbaycanın başqa yerlərində kifayət qədər mövcuddur. Daşkəsənin kobalt yataqları isə təkcə Azərbaycanda deyil, həm də bütün Yaxın

Şərqdə məşhurdur. Buna görə də, ehtimal etmək olar ki, Azərbaycanda da, şüşəyə bəzək əşyalarının düzəldilməsi insanlara qədim dövrdən məlum olmuşdur.

Yaxın Şərq mədəniyyəti ilə yaxın bənzərliyi Naxçıvan diyarındakı arxeoloji abidələrdə qeydə alınmış tuncdan düzəldilmiş bəzək əşyalarında, silahlarda da, müşahidə etmək mümkündür. Culfa [7, s. 79-81], Qızılburun [10, s. 100] nekropollarından tapılmış Ön Asiya tipli xəncərləri buna nümunə göstərmək olar. Naxçıvandakı arxeoloji abidələrlə yanaşı Azərbaycanın digər regionlarından da, bəzi artefaktlar aşkar olunmuşdur. Qarabulaq, Xanlar kurqanlarını və digərlərini buna nümunə göstərmək olar.

Naxçıvandakı arxeoloji abidələrin Yaxın Şərq mədəniyyəti ilə bağlılığı məsələsinin öyrənilməsində əldə olunmuş silindrik möhürlər də, mühüm yer tutur. Onların bir qismi həndəsi ornamentlərlə bəzədilmişdir. Bəzi möhürlərin üzəri heyvan, insan təsvirləri, müxtəlif işarələrlə naxışlanmışdır (şəkil 1, 17, 18, 19). Onların hər biri özünəməxsus spesifik xüsusiyyətə malikdir. Şahtaxtı nekropolundan tapılmış e.ə. II minilliyin ikinci yarısına aid möhür [17, s. 188] ikonoqrafiyası baxımından Suriya-Fələstin və Kərkük tipli möhürlərlə bənzərlik təşkil edir. Onun üzərində həyat ağacının bir tərəfində uzun əbəl, saçları çiyinə tökülmüş, başına şiş günlük qoymuş insan, o biri tərəfində isə dös-döşə dayanıb başlarını arxaya çevirən iki keçi təsvir olunmuşdur. Mərdəngöl, Muncuqlutəpə nekropollarından əldə olunmuş e.ə. II minilliyin ikinci yarısına aid möhürlər "Mittaniya tipli" möhürlər sırasına daxildir [1, s. 71].

Mərdəngöl nekropolundan aşkar olunmuş möhürlərdən birində ayaqları qatlanmış keçilər quş başı fantastik varlıqla, çarpaz xətli naxışla birlikdə verilmişdir. Digər möhürün üzərində eyni formalı keçi dal ayağı üstə durmuş şirlə, onu saxlayan insan və quş təsvirləriylə birlikdə çəkilmişdir.

Naxçıvan arxeoloji abidələrinin Yaxın Şərq mədəniyyəti ilə bağlılığı insanların dini-ideoloji görüşlərində də özünü göstərir. I Kültəpə abidəsinin Eneolit dövrü təbəqəsindən aşkar olunmuş sağ və yuxud sol böyrü üstə, arxası üstə uzadılmış vəziyyətdə dəfn etmə adəti Şumer mədəniyyəti üçün xarakterik olmuşdur [13, s. 18-19]. Bu tip dəfn etmə adəti Ön Asiyadakı Təpə Sialk, Təpə Cəmşid, Təpə Giyan, Mesopotamiyadakı Təpə Gaur abidələrində aşkar edilmişdir [16, s. 50]. Qəbir abidələrindən xeyli miqdarda müxtəlif heyvan sümüklərinin – iribüynüzlü heyvan (*Bos taurus*), dələ (*Martes foina*), quş (*Aves* gen), qoyun (*Ovis*), keçi (*Capra*), cüyür (*Capreolus capreolus*), maral (*Cervus* sp.), it və b. tapılması onu göstərir ki, dünyanın digər yerlərində olduğu kimi, Azərbaycanda, onun ayrılmaz tərkib hissəsi olan Naxçıvanda da, müxtəlif heyvanlarla bağlı dəfn etmə adəti olmuşdur. İtlə, atla və digər heyvanlarla bağlı dəfn etmə adətini buna nümunə göstərmək olar.

Atla bağlı I Kültəpə, I Maxta [16, s. 255], II Kültəpə [25, s. 159], Şahtaxtı [5, s. 99] abidələrində, itlə bağlı I Kültəpə [16, s. 255], Sarıdərə nekropolunda [4, s. 23] dəfn etmə qalığı aşkar olunmuşdur. Aparılan müqayisəli araşdırma zamanı məlum olur ki, itlə və atla bağlı dəfn etmə adətinin izləri Naxçıvanla yanaşı Azərbaycanın müxtəlif bölgələrindəki arxeoloji abidələrdə (Gədəbəy, Qalakənd, Xanlar, Dağlıq, Qarabağ, Mingəçevir, Tovuzçay və b.), Cənubi Qafqazın digər bölgələrində, Anadoluda, Altay ərazisində və digər yerlərdə də, qeydə alınmışdır. İtlə bağlı dəfn etmə adəti Cənubi Mesopotamiyadakı Ur, Şimali Mesopotamiyadakı III Yarımtepə [22, s. 144-150], Suriyadakı Tell Xəzinə [23, 5-24], Şərqi Anadoludakı Yoncatəpə [3, s. 27] abidələrində aşkar olunmuşdur.

Naxçıvandakı arxeoloji abidələrin Yaxın Şərq mədəniyyəti ilə bağlılığını Gəmiçaya abidəsindəki qayaüstü təsvirlərdə də, müşahidə etmək olur. Oradakı bu tip qayaüstü təsvirlərdə keçi tək, cüt, qrup halında, arxası üstə və s. formalarda çəkilərək Anadoluda, İranda, Ön Asiyada

[5, s. 42-44] Sibirdə [24, 44-46] olan bəzi petroqliflərlə oxşarlıq təşkil edir. Təsvirlər sadə və mürəkkəb süjetdə çəkilmişdir. Sadə süjetli rəsmlərdə keçi tək və ya sürü şəklində heç bir əlavə təsvir olmadan verilmişdir. Mürəkkəb süjetli rəsmlərdə isə, keçi müxtəlif işarələrlə, svastika, həyat ağacı, insan və b. təsvirləri ilə birlikdə çəkilmişdir. Gəmiqayadakı araba rəsmlərinin bəziləri Xurvində (Tehranın şimal-şərqində), Kalurazda (Gilanda) qeydə alınmış gil araba modelləri ilə mənəvi cəhətdən bağlılıq təşkil edir [34, s. 17, 23-26]. Abidədə qeydə alınmış yırtıcı heyvanların dırnaqları parçalanması ilə bağlı qayaüstü təsvirlərin bir çoxunda Mesopotamiya, Orta Asiya və Qara Dəniz incəsənəti üçün oxşar motivlər yaradılmışdır. Gəmiqayadakı buynuzları arxaya qatlanmış keçinin canavarla üz-üzə dayandığı təsvirdə türk xalqları arasında geniş yayılan "Qurd ağzı bağlanması" ayini əks olunmuşdur [15, s. 314]. Oradakı üst üzərindəki qollarını yanlara açmış, insan təsvirinin bənzəri Sialk B nekropolunda (şəkil 1, 1, 2), quş təsvirlərinin bənzəri isə Hələf qabı üzərində aşkar olunmuşdur [12, s. 17-34].

Aparılan araşdırmaların sonunda belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, Naxçıvan diyarının Yaxın Şərqi ölkələri ilə qarşılıqlı mədəni-iqtisadi əlaqələrinin olması bu bölgədəki arxeoloji abidələrin Yaxın Şərqi mədəniyyəti ilə paralellik təşkil etməsinin başlıca səbəblərindən biri olmuşdur. Qarşılıqlı iqtisadi-mədəni əlaqələr nəticəsində mədəniyyətlərin bir-birinə təsiri olmuşdur. Naxçıvan abidələrində Yaxın Şərqi mədəniyyəti ilə bənzərlik təşkil edən xeyli maddi-mədəniyyət nümunələri yaranmışdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Aslanov Q.M., Qaşqay S.M., İbrahimov B.İ. Mərdəngöl nekropolunun materialları // Azərbaycan arxeologiyası, Bakı: Xəzər Universiteti, 1999, № 3-4, s. 69-72.
2. Ağayev Q.H. Şahtaxtının dörd tunc dövrü qəbir abidəsi haqqında / Azərbaycanda arxeologiya və etnoqrafiya elmlərinin son nəticələrinə həsr olunmuş elmi konfransın materialları. Bakı: Elm, 1992, s. 98-101.
3. Baxşəliyev V.B. Naxçıvanın qədim tayfalarının mənəvi mədəniyyəti. Bakı: Elm, 2004, 320 s.
4. Baxşəliyev V.B. Naxçıvanın Erkən Dəmir dövrü mədəniyyəti. Bakı: Elm, 2002, 128 s.
5. Baxşəliyev V.B. Gəmiqaya təsvirlərinin poetikası. Bakı: Elm, 2002, 128 s.
6. Cəfərov H.T. Azərbaycan e.ə. IV minilliyin sonu-I minilliyin əvvəllərində (Qarabağın Qarqarçay və Tərtərçay hövzəsinin materialları əsasında). Bakı: Elm, 2000, 187 s.
7. Əliyev V.H. Culfa arxeoloji tapıntıları // Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Xəbərləri. Tarix fəlsəfə və hüquq seriyası, Bakı: Az SSR EA, 1968, № 3, s. 72-86.
8. Əliyev V.H., Aşurov S.H. Maxta tunc dövrü abidələri haqqında / Azərbaycanda Arxeologiya və Etnoqrafiya elmlərinin son nəticələrinə həsr olunmuş elmi konfransın materialları. Bakı, 1992, s. 39-40.
9. Əhmədov Q.M. Bu günə necə gəlib çıxmışıq. Bakı: Az.SSR EA, 1989, 118 s.
10. Həbibullayev O.H. Kültürdə arxeoloji qazıntıları. Bakı: Az.SSR EA, 1959, 134 s.
11. Xəlilov T.F. Dəmyələr nekropolundan aşkar olunmuş şüşə muncuqlar // AMEA Naxçıvan Bölməsinin Xəbərləri, 2007, № 3, s. 114-118.
12. Müseyibli N.Ə. Gəmiqaya petroqliflərinin Yaxın Şərqi paralelləri // Azərbaycan arxeologiyası və etnoqrafiyası, Bakı, 2006, № 2, s. 17-34.
13. Yusifov Y.B. Qədim Şərqi tarixi. Bakı: Bakı Universiteti, 1992, 246 s.
14. Belli O., Bahşəliyev V. Naxçıvan bölgəsində Orta və Son Tunc çağrı boyca bezemeli çanak, çömlek kulturu. İstanbul: Arxeoloji və Sanat yayımları, 2001, 120 s.

15. Kalafat Y. Balkanlardan Uluğ Türküstana türk halk inançları (Tatarlar, Hakaslar, Kırqızlar, Boşnaklar, Acarlar, Edigeyleyler, Albanlar, Karaçaylar, Qreğoryanlar, Romanya, Şumnu-Burqaz, Gürcistan- Karaçöp, Kıbrıs, Rodas, Tacikistan, Suriye türkləri). III-IV c., Ankara: Berikan yayın, 2006, 556 s.
16. Абибуллаев О.А. Энеолит и бронза на территории Нахичеванской АССР. Баку: Элм, 1982, 314 с.
17. Алиев В.Г. Культура эпохи средней бронзы Азербайджана. Баку: Элм, 1991, 256 с.
18. Джафаров Г.Ф. Связи Азербайджана со странами Передней Азии в эпохи бронзы и раннего железа. Баку: Элм, 1984, 106 с.
19. Кушнарёва К.Х., Чубишвили Т.Н. Древние культуры Южного Кавказа. Ленинград, 1970, 191 с.
20. Мунчаев Р.М. Кавказ на заре эпохи бронзы. Москва: Наука, 1975, 414 с.
21. Мунчаев Р.М. Исследования поселений Телья Магзалия и Ярымтепе III в Месопотамии / Археологические открытия-1979. Москва: Наука, 1980, с. 487-489.
22. Мерперт Н.Я., Мунчаев Р.И. Поселение убейдской культуры Ярымтепе III в северной Месопотамии // Советская археология, Москва: Наука, 1982, № 4, с. 144-150.
23. Мунчаев Р.И., Мерперт Н.Я., Бадер Н.О. Телья Хазна I // Советская археология, Москва: Наука, 1990, № 3, с. 15-24.
24. Окладникова Е.А. Петроглифы средней Катунь. Новосибирск: Наука, 1981, 111 с.
25. Сеидов А.Г. Памятники куро-аракской культуры Нахичевани. Баку: Биллэк, 1993, 164 с.
26. Садыгзаде Ш.Г., Минкевич-Мустафаева Н.В. Украшения с изображениями животных и птиц в древнем Азербайджане / МКА. Т. VIII, Баку: Элм, 1973, с. 154-162.

AMEA Naxçıvan Bölməsi
E-mail: x.toqru@gmail.com

Togrul Khalilov

MIDDLE EASTERN PARALLELS OF THE MONUMENTS OF NAKHCHIVAN

One of the most urgent and interesting issues in the archeology of Azerbaijan is the study of the connection between the archaeological monuments of Nakhchivan and the Middle Eastern culture. The archaeological materials obtained from them occupy an important place in the study of this problem. The article studies the archaeological monuments of Nakhchivan. The archaeological materials found here were compared with the material and cultural samples of the monuments of the countries of the Middle East. During the study, it was found that the archaeological sites in Nakhchivan are associated with the Middle Eastern culture.

Keywords: *Nakhchivan, archaeological sites, Middle East, painted clay vessels, urban culture.*

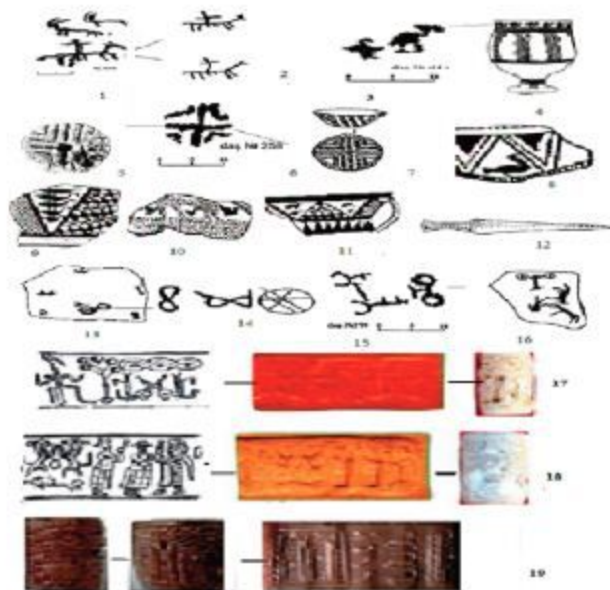
Togrul Khalilov

БЛИЖНЕВОСТОЧНЫЕ ПАРАЛЛЕЛИ ПАМЯТНИКОВ НАХЧЫВАНА

Одним из наиболее актуальных и интересных вопросов в археологии Азербайджана является изучение связи археологических памятников Нахчывана с ближневосточными.

точной культурой. Полученные из них археологические материалы занимают важное место в изучении указанной проблемы. В статье изучены археологические памятники Нахчывана. Обнаруженные здесь археологические материалы сопоставлялись с материальными и культурными образцами памятников стран Ближнего Востока. В ходе исследования было установлено, что археологические памятники в Нахчыване связаны с ближневосточной культурой.

Ключевые слова: Нахчыван, археологические памятники, Ближний Восток, различные глиняные сосуды, городская культура.

1, 3, 6, 14, 15 – Gəmiqaya; 2 – Salk B; 4 – Hələf (Müseyyibli, 2002; Müseyibli, 2004); 5 – Tel Mağzaliya (Muzıcaev, 1980); 7, 12 – Culfu nekropolu (Əliyev, 1968; Baxşaliev, 2004); 8 – I Kəltəpa, 10 – II Kəltəpa (Bellı, Baksəliyev, 2001; Əliyev, 1977); 9 – Havtəntəpa, 11 – Gəytəpa (Kuyunarsəva, Marşonov, 1994); 13, 16 – Alıay (Okladnikov u dr., 1981); 17, 18 – Pıvdağ nekropolu (İbragimlı, 2018); 19 – İkiçayarası (Çülbin, 1996).

Şəkil 1. Arxeoloji materialların Qədim Şərq paralelləri.

(Tərix elmləri doktoru, professor Abbas Seyidov tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma tarixi: İlk variant 09.01.2023

Son variant 02.02.2023